

HABERER

1947 YILININ BAŞLARINDA TÜRKİYE'DE YAPILAN KAZILAR

Yümüktepe kazıları

Belleten'in geçen sayısında Prof. J. Garstang'ın Yümüktepe kazılarına yeniden başladığını ve Ankara'da da yeni buluşları hakkında bir konferans verdiğini yazmıştık (Belleten 40, s. 168-9).

1946 / 47 yılının kış mevsiminde ve aşağı-yukarı üç ay devam ettirilen bu kazılarda, en alttaki kültür katları üstünde durulmuştur. Höyüğün nehre bakan yamacında ve İkinci Dünya Savaşından önce açılan çukurda XVI. yapı katının altındaki proto-Kalkolitik denilen kültür katı geniş bir alanda incelenmiş ve ayrıca üst Neolitik'in de son iki seviyesi araştırılmıştır.

XVI. katta aralarında tipik Tel-Halaf çanak çömleğine de raslanan boyalı kap kacak ve bakırdan yassı balta bulunmuştur. Bu katı, altındakinden bir yangın seviyesi ayırmaktadır.

Çoğu basit boyalı ve Yümüktepe'ye has bir çanak çömlek neville karakterlenen proto-Kalkolitik de üst üste kurulmuş bir sürü silo tabanı açıklanmıştır. Muhtelif çapta olan bu siloların yuvarlak tabanları nehir boyundan toplanan irili ufaklı çakıl taşlarıyla döşenmiştir. Odaları dört köşeli olan kerpiç evlerin kesik ve tam temelleri incelenmiştir. Ölülerin şehrin içine ve toprak çukurlara, hoker durumunda ve süs eşyalarıyla birlikte gömülmesi ; başka yerlerde bilinlerden farksızdır.

Üst Neolitiğin ilk iki seviyesinde üç odalı bir ev açıklanmıştır. Küçük odalı evin dış duvarları iri, bölmeleri de ufak nehir taşlarıyla yapılmıştır. Tek renkli, astarlı, çizgili ve çizgileri içi beyaz «sarımsı» renkli bir macunla doldurulan çanak çömleği müttekâmil bir tekniğin eseridir.

Hâfir eskiden madenin bulunup bulunmamasına, veya çanak çömleğin özelliğine göre adlandırdığı kültür katlarını, bu yıl çok daha isabetli bir şekilde, yani rakamla ifade etmiş ve XVI. tabakadan itibaren erişebildiği en derin seviye arasındaki iskân katlarının on tane olduğunu, yani XXVI. ya kadar indirildiğini belirtmiştir.

Bu seneki kazının en önemli sonucu, ilkel üslûba göre süslenen boyalı çanak çömleğin Ninive yanında yeni keşfedilen Tel-Hassuna'da «Hassuna archaic» denilen çanak çömlek nevine gerçek bir benzerlik göstermesidir. Bu bakımdan, Hassuna'nın «I a» ve hele I b- VI. katında bulunan eserlerin Yümüktepe'de XVI - XXVI., veya eski terimlere göre proto Kalkolitik ile alt Neolitik arasında bulunanlarla mukayesesini, bu iki bölgenin ilk kültürleri ve kronolojilerinin aydınlanması bakımından, önemli sonuçların sağlanmasına yarıyacaktır. Prof. Garstang'ın yakında yayınlıyacağını umduğu bu eserler, Anadolu'nun ilk şehir

kültürleri üstünde duranlara, ciddi bir çalışma konusu olacaktır. Yümüktepe'den çıkarılan yeni eserler de, eskileri gibi Adana Müzesinde korunmaktadır. Üstad kazılarına önümüzdeki yıllarda da devam edecektir

Alalah Kazıları *

L Woolley'in Alalah kazılarına 1947 yılının Mart, Nisan ve Mayıs aylarında devam ettiğini Belleten'in 41. ci sayısında bildirmiştik. Bu kazılara, Ankara Üniversitesi ve Türk Tarih Kurumu adına iki arkadaşımla birlikte ben de işti- rak ettim. Ayrıca büyük hâfir Londra'ya dönüşünde Ankara'ya uğramış ve Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinde Dr. Mevrure Tosun tarafından dilimize çev- rilen çok istifadeli ve projeksiyonlu bir konferans vermiştir. Bu bakımdan, Türk arkeologları son mevsimin kazı sonuçlarını batıdaki meslektaşlarından daha önce öğrenmek fırsatını da elde etmiş bulunuyorlar.

Uzun müddet British Museum'un Hatay'daki kazılarını idare eden Woolley, bundan sonra Açına'da çalışmıyacaktır. Bu, araştırmacının son raporlarını hazırlamakla meşgul olacağını göstermektedir.

Bugünkü Açına höyüğü, yani Mukış ülkesinin başkenti Alalah, Antakya - Reyhaniye asfaltı üstünde ve eski Hattina kırıllığının merkezi Tel-Tainat'ın yanındadır. 750 m. uzunluğunda- 325 m. genişliğinde, 10.5 m. yüksekliğinde ve Âsi nehrine 500 m. mesafededir. Bu yıl, en çok 300 işçi ile çalışılmış ve aşağı- yukarı 45.000 lira harcanmıştır. Hâfir, bu seneki kazılarında iki gaye gütmüştür:

a) Höyüğün bütün kültürlerini ve yapı katlarını tespit etmek, yani ana toprağa erişmek.

b) Daha önceleri keşfedilen ve üst üste kurulan mâbetlerin en eskisini açığa çıkarmak.

a) Bu maksadın gerçekleşebilmesi için İkinci Dünya Savaşından önce keş- fedilen ve «Yarım-lim Sarayı» denilen büyük binanın güneyindeki geniş alanda derin bir çukur kazılmıştır. Burada daha önceleri keşfedilen on yapı katına yeniden altı tane daha eklenmiş ve bu suretle Alalah katları onaltı'ya çıkarılmıştır. Geç, yani daha üstteki yapı katlarının aksine, yeni bulunanlar, yangın ve başka türlü bir felâketle sona ermemiş, ömürlerini sulh ve sükûn içinde tamamlamışlardır. Yapıların hepsi kerpiçtendir. Taş temeli belgelendiren en küçük bir ize dahi raslanmamıştır. Bu derin ocakta yapı tekniği ve plânı bakımından iki büyük yenilikle karşılaşmıştı. Bunlardan birin- cisi, XI. katta yan yana sıralanan odaların sahte kubbelerle örtüldüğünü gösteren büyük binadır. Birbiri üstüne dizilen tuğlaların içeriye doğru kaydırıl- ması suretiyle inşa edilen bu sahte kubbeli yapı, Akad Çağına ait bir silindir mühür baskısının yardımı ile tarihlenebilmiştir. Kuzey Suriya ve Mezopotamya'da bilhassa ölü mimarisinde, yani sahte kubbeli ve sahte kemerli mezarlarda görülen bu tekniğin Alalah'da sivil yapılara tatbik edilmiş olması, hem men'şe hem de yayılışı bakımından önemlidir. İkinci yenilik, üç tâli yapı katına ayrılan XII. tabakadaki büyük kerpiç sütunlu sarayın mimarlık bünyesinde tesbit edil-

* Bu özet yayınlanan ilk kısa raporlarla, bilhassa Sir Woolley'in Ankara'daki konferansı esas alınarak hazırlanmıştır.

miştir. Hâfir pek haklı olarak Kuzey Surya ve Kuzey Mezopotamya'da bilinmeyen bu sütun tertibinin Uruk'daki benzerine bağlanacağını açıklamıştır. Bu katın nisbî tarihini, altındaki XII. katta bulunan ve Er Hanedan Çağına ait olan bir silindirik mühür ögretmektedir. XIII.-XVI. yapı katında, üsttekilerle eşimsenecek mimarlık eserleri bulunmamıştır. Bunlardaki küçük evler, büyük anıtların yerine geçmiştir. Evlerin ocakları köşelerdedir. Döşemeleri sıkıştırılmış topraktır. Kerpiç duvarların içi kireç nev'inden bir madde ile beyaza sıvanmıştır. Taş ve maden eşya, bakımını üstüne çakecek kadar azdır. Çanak çömlek bol ve çeşitli olup, çoğu tek renkli, azı da boyalıdır. Boyalıların çoğunluğunu uzun boyunlu, yonca ağızlı, yuvarlak karınlı testilerle, derin çanaklar temsil etmektedir. Testilerin boyunları birbirine paralel giden ufki şeritlerle, gövdeleri de ufki şeritlerin arasına yapılan üsluplaştırılmış hayvan şekilleri (bilhassa kuş ve keçi cinsinden bir hayvanla, balık) ve hendesi motiflerle süslenmiştir. VIII. tabakada görülmeye başlanan bu çanak çömlek nev'i, esaslı bir değişiklik ve kesiklik göstermeksizin XVI. tabakaya kadar devam etmiştir. Bu katı, sonradan yükselen su seviyesinin işgal etmiş olması, kazının ana toprağa erişilmeden önce bırakılmasına sebep olmuştur.

b) Bilindiği gibi. İkinci Dünya Savaşından önceki Alalah kazılarında ve 1946'da aynı yere ve birbiri üstüne kurulan büyük tapınaklar iyice araştırılmış ve kısmen de yayınlanmıştı. En az dört tane olan bu mâbetlerin en geçi 12. ci yüz yıla tarihleneni, en eskisi de sonuncusundan 2 - 3 yüz yıl daha eski olanı, yani IV. kata maledilenidir. Bu mâbetler sahası iri taşlarla örülmüş kalın ve sağlam bir duvarla ihata edilmiştir. Aşağı-yukarı aynı plâna göre kurulan bu mâbetlerin sonuncusu çok tahrip edilmiştir. Çok daha iyi korunan ikincisinde, tasvirli bazalt'tan bir sunakla, kabzesine bir çift arslanın tasvir edildiği tunçtan mızrak ucu, basamaklı büyük kapı, ortasında bir sütun kaidesi bulunan iç medhali ve nihayet arslan ayaklı bir heykel kaidesi, çok iyi durumda ele geçirilmiştir. Bunlardan başka, asıl mâbede girmeyi sağlayan merdivenin iki tarafında tabii büyüklükde iki arslan başı açığa çıkarılmıştır. Usta hâfir bunların bu kata ait olmadığını daha eskiye tarihlenen bir yapıdan alındığını da isbat etmiştir. Bunlar kaldırıldıktan sonra altlarında bir çift arslan heykeline daha raslanmıştır. Bunların kırılan pençeleri buradaki bir kuyuya atılmıştır. Bu arslanların III. mâbede ait olması gerçeğe en yakın bir ihtimaldir. II. mâbede ait merdivenin düz, yassı basamak taşları sökülürken, bir tanesinin yere bakan yüzünde Hitit tarzında tasvir edilmiş bir kurban sahnesinin varlığı görülmüştür. Bu, bugüne kadar Amik Ovası'nda bulunan en tipik bir Hitit kabartmasıdır. Ayrıca I. mâbedin yıkılan ve bir tarafa yığılan kerpiç enkazı incelenirken, içi toprak ve daha eski yapılara ait iri bazalt blokları ile doldurulmuş bir kuyunun dibinde bir kırılın kireçtaşı heykeli keşfedilmiştir. Boynundan elbisesinin ucuna kadar elli satırlık bir çivi yazısı metnini ihtiva eden bu heykelin, arslan heykelleriyle, kabartmanın üslûp ve tekniğinden çok farklı olduğunu sezmek için arkeolog olmak şart değildir. Woolley bütün bu sanat eserlerinin III. veya IV. mâbede ait olduğunu ve M. ö. on beşinci yüzyıla tarihleneceklerini bildirmiştir. Birinci gurupun Hitit sanat dünyasına bağlılığı aşikâr olmakla beraber, kireçtaşı heykelinin ait olduğu

kültür çevresini ve gerçek anlamını üstündeki kitabenin neşrinden sonra öğreneceğiz (Illustrated London News. Dec. 9, 1939 ; Times, August 3, 1939).

Woolley, pek haklı olarak bu mâbetlerin daha eskisini de bulmak istiyordu. Bunun için höyüğün kazılabilecek en uygun alanı, bu mâbetler sahasıyla, Yarım-lim Sarayı arasındaki merkezî kısımdı¹. Buradaki kazılar bir kolla Yarım-lim Sarayına bağlanan ve onunla birlikte yakılan dikdörtgen biçimli, tek odalı bir yapının keşfini sağladı. Odanın tabanında yarım daire biçiminde çimentolu bir kısım, onun da üstünde yalnaklı ve basamaklı bir sunak durmakta idi. Bu, Mezopotamya mâbedlerinin «shrin»'larına benzeyen basit bir yapıdır. Mukaddes mahalde üstün bir işçiliğin eseri olan diorit'ten bir heykel başı ile, Mısır'dan idhal edilen ikinci bir heykel başına, çivi yazılı tabletlere ve üstüne çıplak kadın ve erkek figürinlerinin tasvir edildiği görülen bir vazo kaidesine ve Alalah'da sık sık bulunan bazalt bir lambaya raslanmıştır. Woolley diorit başın bizzat kıralı temsil ettiğini ve bunun bir Sumer san'atkârı tarafından yapılan en güzel bir Hitit eseri olduğunu ve hatta Eski İmparatorluğa tarihlenen ilk vesika olduğunu da açıklamıştır. Bizce bu heykel başı, bütün Surya ve Mezopotamya'da eşsizdir. Mısır ve İran dahil bütün Önasya'da bu heykelle eşimsenebilecek gerçek bir tasvirin varlığını hatırlıyamıyoruz.

Hâfir konferansında, bu kutsal mahallin bir kıral mezarı üstüne kurulduğunu anlatmıştır. Gerçekten «Shrin»'ın döşemesi kaldırılınca, altında mütemadiden derine doğru inen kerpiçten kitlevi bir yapının varlığı görülmüştür. Üst üste ve düzenli olarak dizilen kerpiçlerin arasında birkaç altın parçasından başka bir şey bulunmamış olmasına rağmen, derinleşince alttaki bir yapının tavanını teşkil eden ağaç kirişlere ve hasır örtüye erişilmiştir. Bunların da altı, aynı özellikteki kerpiçlerle örülmüştü. Ayrıca bütün bu saha, dış yüzü is ve dumanla karartılan kerpiç bir duvarla çevrilmişti. Bundan sonra XIII-XIV. yapı katına tarihlenen çanak çömlek ile karışık bir höyük toprağı görüldü. Bunlar da temizlenince, sahanın henüz kazılmıyan kısmına doğru devam eden bir dromosa, ona küçük bir kapı vasıtasıyla açılan ve ortasında taştan bir sütun veya direk kaidesi olan ön odaya ve onun da arkasında kalan ikinci bir odaya inildi. Bunlar, tuğladan yapılan sağlam bir kaldırım üstüne kurulmuştu. Odalardan birinde ve taş döşeli kaldırımın altında ağız kare biçimli, kenarları tuğla örülme ve içi iri taşlarla doldurulmuş derin bir kuyu bulundu. Kuyu, sonradan yükselen su ile tamamen dolmuştu. Önce ağır taşlar çıkarılmış, sonra karışık bir toprak tabakası temizlenmiş, onu takiben de kerpiç bir döşemeye ve daha sonra da kum ve yine kerpiç tabakasına raslanmıştır. Su dolu kuyunun içinde 4.50 m. derinliğe inilmiş, fakat mezar bulunamamıştır. Bundan sonra tehlike artmış, tulumba bozulmuş ve kesin bir sonuç alınmadan kazıyı bırakmak mecburiyeti hasıl olmuştur. Woolley, bu kuyuya bizzat kıralın, yani Yarım-lim'in gömüldüğünü veya külünün urne'larla buraya konulduğunu kabul etmiştir. Üst üste kurulan dört yapıdan ibaret olan bu anıt, Önasya'nın büyük Hypogaeum'larından, Mısır'ın ehamlarından, Anadolu'nun tümülüslerinden, Girid'in sahte kübbeli mezarlarından ayrılan özel bir mimarî bünyeye sahiptir.

Bundan başka bu sene, IV. mâbedin altında tabanı çağdaşlarınınkinden daha derinde olan bir yer altı odası incelenmiştir. Duvarları boyunca bankaları

olan bu odada, üstündeki yenik izleri iyice görünen büyükçe bir sunağa da raslanmıştır, Hâfir bunun M. ö. 15. ci yüzyıla tarihlenen bir Mithraeum'u temsil ettiğini iddia etmiş ve bu görüşünü tarihî olaylarla da doğrulamak istemiştir.

VII. tabakada Anadolu'dakilere benzeyen tek renkli çanak çömlekten başka, Eski Babil üslûbunda steatidenden silindirik mühürler de bulunmuştur. Frit'ten yapılan Mitanni mührü, VI. tabakanın malıdır.

Bu sene Nikmehad sarayının karşısındaki geniş alanda da çalışılmış ve bu suretle I-IV. kat üstünde yeniden durmak imkânı sağlanmıştır. Bu kazılar, sarayın önündeki açık avlunun daha geniş olduğunu ve sonradan doldurulduğunu öğretmiştir. I. katta küçük bir kanal kalıntısından ve önemsiz bir tabandan başka, birşey bulunmamıştır. Bunun altında III. tabakada yapılan ve II. de de kullanılan üç odalı bir ev temizlenmiştir. Yan yana sıralanan bu odalardan ikisinde, düzenli bir surette tertiplenen küplere ve birisinde de tablete raslanmıştır. III. nün altında V. katta kurulan, fakat IV. de de kullanılan ve sarayla birlikte yakılan büyük bir binanın korunabilen küçük bir kısmı ışığa çıkarılmıştır. II - III. katta Açana'nın ünlü kapıları, IV. de Kıbrıs'ın tek kulplu boyalı çanaklarıyla, testileri, hayvan heykelleri ve Ras-Şamra kandilleri bulunmuştur.

70 günlük kısa bir kazı mevsiminde çok kıymetli eserleri açığa çıkaran Woolley, tükenmez enerjisi, üstün sezisi ve mahâretiyle asistanlarına bilgili ve çalışkan bir insan tipinin güzel bir örneğini vermiştir. Bu seneki eserlerin hepsi, Antakya Müzesi'nde korunmaktadır.

1 *Yarım-lim Sarayı, denilen bu muazzam anıtın bir kısmı 1938 yılında, tamamı da 1939 da kazılmıştır. 79'X 26 m. ölçüsünde ve dikdörtgen biçimindedir. Şehir suru ve Nikmehad Sarayının yanındadır. Yangından sonra tuğlalaşan kerpiç duvarları, yüksekliği 60-90 sm. yi bulan yassı ve düz bazalt blokları üstüne kurulmuştur. Asıl sarayın kuzeybatı kısmı resmî dairelere, karşısı, yani güneydoğusu da ikâmete tahsis edilmiştir. Büyük salonların ortasında tavanları tutmağa yarayan ağaç direklerin kaideleri in situ durumlarını bugün dahi korumaktadır. Sarayın iki katlı olduğunu, yerinde bulunan merdivenle, yukardan aşağıya düşen tavan ve taban artıkları iyice belgelenmiştir. Woolley, üst kattaki odaların Girit tarzında fresklerle süslendiğini tespit etmiştir. Alt kattaki üç odanın arşiv ve depo olarak kullanıldığını, burada bulunan 150 tabletle, fildişinden kıymetli eşya doğrulanmıştır. Sarayın güneydoğu kısmındaki bir odadan altındaki hücrenin taş kapısına merdivenle inilmektedir. Ağır bir bazalt blokla kapatılan bu kapının arkasında, tabanı çökmüş bir hücre vardır. Bunun duvarları üst üste ve düzenli olarak yerleştirilen üç bazalt dizisinden ibarettir. Burada asıl sarayın temelleri bu bazalt duvarın üstüne kurulmuştur. İçi temiz toprakla doldurulan bu hücrede yanmış, kömürleşmiş ağaç yığını ile, hayvan kemikleri, alabastardan kap ve bir sandukada da dört iskelet bulunmuştur (Illustrated London News, Dec. 2, 1939).

Bazı kısımlarında bugün dahi 3-3.5 m. yüksekliğini koruyan bu sarayda Halep prensi ve Yahmad kralı Hamurabi'nin devrine ait tabletler bulunmuştur. Bununla beraber bu arşivin, yalnız küçük Hamarabi ile çağdaş olmadığını, ondan önce ve daha sonra hüküm süren Yarım-lim ve Niqme-epukh devirlerini de içine aldığını biliyoruz. İşte bu saray, merkezi Halep olan Yamhad krallığına bağlı Amik beyinin oturduğu binadır.

Biz, Yarım-lim ve Nikmehad Saraylarının tamir ve takviye ettirilerek araştırıcı ve ziyaretçilere açık bulundurulmasını ilgili makamlardan bekliyoruz. Bu sarayların kerpiç duvarları yokolmaya mahkûmdur; fakat ortostadlarını ve yapıların tam plânlarını korumak daima mümkündür.

Tel - Şeyh kazısı

XVI. katın altındaki ilk kültürleri incelemek imkânını bulamıyan Alalah hâfiri, Açıanının 4 km. uzağındaki Tel - Şeyh'de de beş gün süren bir kazı yapmıştır. Burada da muayyen derinlikten sonra su seviyesinin yükselmesi, ana toprağa erişmeyi imkânsız kılmışsa da, üstteki iskân katlarında Yümüktepe'dekilere benzeyen boyalı bir çanak çömlek kültürünün varlığı öğrenilmiştir. Çok küçük olan Tel - Şeyh, yalnız prehistorik çağlarda iskân edilmiştir. Burada çanak çömlekten başka, çakmak taşı ve obsidiyen bıçaklarla, hayvan tasvirli ve geometrik motifli damga mühürlere de raslanmıştır. Hâfir, Tel-Tatinat'da Syro-Hitit katının altında bulunan tek renkli ve astarlı çanak çömleğin burada su işgaline maruz kalan derin tabakalardaki varlığına da işaret etmiştir. Woolley, bunların Anadolu'daki Üst Neolitik'e tekâbül ettiğini - haklı olarak - açıklamıştır. Bu çağlardan sonra Tel - Şeyh yerini Alalah'a bırakmıştır. Buna göre, yeni kazı yerinin sonuncusu boyalı, ilki de tek renkli çanak çömlekle karakterlenen iki kültür katı vardır.

Gözlükule kazıları

Başta Bryn Mawr College'i olmak üzere, muhtelif Amerikan müesseselerinin yardımını temin eden sayılı Amerikan hâfirlerinden Miss Goldman, 1934 yılında başladığı ve 1938 'e kadar yürüttüğü kazılara 1947 'nin Nisan ve Mayıs aylarında da devam etmiştir. Tarsus'un güneydoğu'sundaki Gözlükule, 22 m. yüksekliğinde ve 300 m. uzunluğundadır. İkinci Dünya Savaşından önceki kazıların raporları bol resim ve geniş bilgi ile muntazaman yayınlanmıştır ¹. Ayrıca münferit buluntular üstünde durulması da ihmal edilmemiştir ².

19. cu yüzyılın ortasında yabancı antikacıların usulsüz kazılarına ve 1921 de de Fransız birliklerinin « sözde » tahkimat işlerine sahne olan Gözlükule ; Amerika'lı Miss'in elinde Anadolu'nun en iyi araştırılan bir şehri olmuştur.

Yayınlanan ilk raporlara göre, Gözlükule kazılarının sonuçlarını şu şekilde hülâsa edebiliriz :

a) Höyüğün son yerleşme katlarını teşkil eden Türk-İslâm devri ; iyi yapı binaları, caddesi ve bunları tarihlendirmeye yarayan Selçuklu ve Abbâsî sikkeleri, kandilleri ve Samarra çanağı ile temsil edilmiştir. Bununla beraber, bu devrin asıl şehri Tarsus'tur.

b) Roma şehri bugünkü Tarsus'un yerinde olmasına rağmen, Gözlükule'de de Helenistik ve Roma Devrine ait geniş yapı katları vardır. Roma'lıların, daha derindeki yapı ve kültür katlarını tahrip eden sivil ve askerlik yapılarından başka ; ölümlerin üç türlü mezara gömüldüğünü gösteren mezarlığı, pişmiş top-

¹ Hetty Goldman, Preliminary Expedition to Cilicia, 1934, and Excavations at Gözlü Kule, Tarsus 1935 (American Journal of Archaeology, cilt 39 "1935, s. 526-549) ; Excavations at Gözlü Kule, Tarsus, 1936 (AJA 41 "1937, s. 262-286) ; Excavations at Gözlü Kule, Tarsus, 1937 (AJA 42 "1937, s. 30-54) ve Excavations at Gözlü Kule, Tarsus, 1938 (AJA 44 "1940, s. 60-86).

² H. Goldman, Two Terracotta Figurines from Tarsus (AJA 47 "1943, s. 22-34) ve A note on two painted sherds from Tarsus with representations of birds (Bulletin of the American schools of Oriental Research) de sayı : 76 (1939) s. 2-4.

raktan kalıpları, tanrı, insan ve hayvan figürinleri tasvirli ve tasvirsiz kandilleri açığa çıkarılmıştır. Bunlardan başka, Helenistik Çağın tamamen kazılan banyolu evi M. ö. 4-3. cü yüz yıla tarihlenen üç renkli mozayiki, üstünde tanrı Sandon'un tasviri bulunan pişmiş topraktan plâkı, önemli bir yer tutmaktadır. Büyük İskender'in sikkeleri ile tarihlenebilen ilk Helenistik çanak çömleğinden başka; dördüncü yüzyılın başlangıcına ve beşinciye ait olanlar pek azdır.

c) Bu safhayı Kıbrıs'ın Demir Devri karakterlendirmektedir. Taş temelli ve kerpiç duvarlı evleri, burada uzun müddet kullanılan yapı tekniğine bakınca, ilk bakışta göze çarpan bir gerilik gösterir. Bu çağ şehri ni daire biçimindeki bir sur çevrelemektedir. Surun iri taşlardan yapılan temelini n kalınlığı 3-3.5 m. dir. Dış yüzü Kiklopeen tarzındaki bloklarla, içi de ufak boyulları ile örülmüştür. Ayrıca bu devirde iyi yapılı sekiz çanak çömlek fırını bulunmuştur. Çanak çömleğin çoğunluğunu Kıbrıs'takilere uyan ve kırmızı zeminleri siyaha boyanan örneklerle beyaz boyalıları teşkil etmektedir. Çoğu Tarsus'da yapılmış, azı da idhal edilmiştir. Bunların yanında yerli boz renkli örneklerin sayısı pek azdır. Demir Devrinde tunçtan ve bilhassa demirden yapılmış alet pek boldur. Tunçtan dirsekli fibula'ların eşlerini Kıbrıs, Suriya ve Filistin'de bulmak kolaydır. Bu katlarda çoğu suvari ve atları tasvir eden pişmiş toprak figürinlerle, fayansta skrabeus'lar de bulunmuştur. Höyüğün güney yamacında Hitit tipinde kristalden yapılmış bir heykeleik bulunmuştur. Bunun bu katta «intrusion» olması, gerçeğe yakın bir ihtimaldir. Çok odalı büyük bir binanın küçük odasında M. ö. yedinci yüz yıla ve Sargon devrine ait olan Asur tabletlerine ve başka bir yerde de silindir mühüre raslanmıştır. Bu çağda Kıbrıs ikinci binin aksine Gözlükule'ye hâkimdir.

ç) Gözlükule'nin en parlak devrini Hitit Çağı temsil etmektedir. Eski ve Yeni Hitit olmak üzere, iki büyük safhaya ayrılan bu çağda, Boğazköy'deki V. mâbedin batı kanadını andıran ve Hitit mâbetleri tarzında kurulan büyük avlulu bir yapı ile, Çukurova'daki özel Hitit evlerine ait esaslı belgeler elde edilmiştir. Büyük bir binaya veya küçük bina gruplarına ait olan bu yapıların önündeki caddeye açılışı, kare veya dikdörtgen biçimli odaları iyice incelenmiştir. Bu çağın en değerli buluntuları hiyeroglif ve çivi yazılı Hitit bulle'leridir. Bunlar arasında III. Hatusil'in karısı Putuhepa'ya ait olanla, Kızvatna kiralı İşputahşu'nunki bilhassa anılmıya değer. Bunlardan başka, yalnız hiyeroglifli ve tasvirli olan bulle'lerin sayısı da az değildir. Bunların hepsi Boğazköy'de bulunan ve çok iyi yayınlananların tipindedir. Ayrıca, üstüne önemli mühürlerin basıldığını gördüğümüz bir bulle'deki yaylı ve topuzlu tanrı tasviriyle, çift başlı kartal üstünde duran üçüncüsü, Büyük Hitit Çağının sanat üslûbuna göre yapılmıştır. Bunda tanrılardan başka, bir arslan veya panter tasviri ile, hayat ağacı motifi ve hiyeroglif işaretleri de vardır. Burada toprak bağışına ait çivi yazılı bir Hitit tableti de bulunmuştur. Bu çağdaki tek renkli çanak çömleğin çoğu, plato'daki Hitit çanak çömleğinin tipindedir. Yalnız bunların yanında biçimleri bakımından Orta Anadolu'dakilere, boyalı süsleri bakımından da Suriya'dakilere benzeyenleri de vardır. Hâfif, çanak çömlek bakımından da bu çağda Gözlükule'nin platoya bağlı kaldığını, Orta Anadolu malzemesini iyi tanıyanlardan daha önce sezme mahâretini göstermiştir.

Tarsus'da «Granary Style» e ait olan Mikenai çanak çömleği de bulunmuştur. Bunlar hem biçim, hem de süs bakımından Mikenai ve Tirins'de bulunanlardan farksızdır. Onun için hepsinin buraya Argolis'den ithal edildiği — haklı olarak — kabul edilmiştir. Bu bakımdan Çukurova'daki Gözlükule, M. ö. 14. yüzyılda Mikenai ile doğrudan doğruya münasebete girişen bir şehirdir. Hitit katlarından çıkarılan tunç eşyanın (yassı balta, kolcuklu balta, hançer) paralelleri Orta Anadolu'da az değildir.

d) Hitit katlarını takip eden derinliklerde muhtelif yapı seviyelerine ayrılan evlerin taş temel üstüne kurulan kerpiç duvarları veya doğrudan doğruya kerpiç temelleri açıklanmıştır. Bunların dört köşeli odalarının beyazla sıvandığı ve tavanların kalın direklerle tutturulduğu görülmektedir. Bu safha Gözlükule'de ilk defa görülen ve ikinci binin başlangıcına tarihlenen boyalı bir çanak çömlek nevi ile ve bilhassa emzikli, çaydanlığa benzeyen kaplarla karakterlenmektedir.

e) A alanı derindeki kültür katlarını aydınlatma bakımından önemli ip uçları sağlamıştır. Ölümlerin iskân sahasına ve uzatılmış durumda gömüldüğünü gördüğümüz bu safhada, büyük bir binaya veya küçük bina guruplarına rastlanmıştır. Bu katlardaki evlerin çoğu, ikinci binin boyalı çanak çömleği muhtevi yapıları tarafından tahrip edilmiştir. Genel olarak odaların ek ve bölmelerle arttırıldığı anlaşılmaktadır. Ocaklar odanın ortasında ve temeller de taşlıdır. Evlerin içinde iki katlı olanları da vardır. Bunlar caddeye göre tertiplenmiştir. Bu devrin çanak çömleği daha üstteki tabakalarda, yani 7.50 metrede bulunanlardan çok farklıdır. Bu çağda Troia'nın II - III. ve Alishar'ın 1 B katında bulunan iki kulplu kadehlerin çok kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca gaga ağızlı testiler de Anadolu münasebetleri için çok kuvvetli belgelerdendir. M. ö. üçüncü binin yarısına kadar yükselen bu çağda, Gözlükule'nin Batı ve Orta Anadolu'ya bağlı kaldığını ve üstteki tabakaya bir aykırılık teşkil ettiğini, usta hâfir pek haklı olarak belirtmiştir. Burada az olarak raslanan boyalı çanak çömleğin de Suriya'dakilere benzediği anlaşılmaktadır. Miss Goldman'a göre İlk Tunç Çağının sonuna ait olan bu katta 2000 yıllarına tarihlenen bir silindir mühür baskısı da bulunmuştur.

Bunu takip eden ve tahrip edilmiş iskân katlarından sonra yangın geçirmiş yapı kalıntıları görülmektedir. Geniş bir eaddenin iki yanına yapılan bu evlerin temelleri taş, duvarları kerpiçtendir. İlk Tunç Çağının eski safhasına ait olan bu katta şehir tahkimatına ait izlere de rastlanmıştır. Sur'un taş döşeli kapısı «L» biçimindedir. Bunun da altında daha eski olan ikinci bir tahkimatın varlığı anlaşılmıştır. Bunda «L» biçimindeki kapının yerini 5x2 m. ölçüsündeki iki kule tutmuştur. Bu, Anadolu'nun en eski askerlik yapılarından bir tanesidir. Bu çağda kemik aletler çoğalmış, tunç eşya da sezilecek kadar azalmıştır. Çanak çömleği İlk Tunç Çağının sonuna ait olanlardan farklı olmamakla beraber, iki kulplu kadehlerle, uzun boyunlu testilerin yokluğunu unutmamak lazımdır. Bu alanda açılan kuyulardan çıkarılan ve çizgileri içi beyaz renkli bir macunla doldurulan tek renkli çanak çömlek ile, gaga ağızlı testi, Batı Anadolu'daki buluntulara bağlanmaktadır. Bu bakımdan bu safhanın da Anadolu'ya bağlandığından şüphe edilemez. İlk kazılarda höyüğün eteğinde açılan tecrübe çukurlarında küp içine

gömülmüş iskeletlere raslanmıştır. Yanındaki ölü hediyelerine göre, bunların İlk Tunç Çağına ve hatta daha eskiye ait olabilecekleri anlaşılmıştır.

Ben, Miss Goldman'ın bu seneki kazısını yerinde görmek ve hatta bir kaç gün misafiri kalmak şerefine de eriştim. Hâfir, kendisine has ince metodu ile verimli çalışmalarına devam etmektedir. Bu sene yalnız bir ocakta yürütülen kazılarda, eskiden bulunan İlk Tunç Çağının altındaki yapı katları incelenmektedir. Kerpiçten yapılan 2-3 odalı evler dikkatle temizlenmiştir. Tek renkli, asırlı ve çizgileri içi beyaz renkli bir macunla doldurulan çanak çömleğin yanında tek tük boyalı parçalar da görülmektedir. Bütün bu katlar M.ö. üçüncü binin ilk yarısına ve hatta başlangıcına kadar yükselmektedir. Bu seneki kazıların en büyük önemi, daha derindeki kültür katlarının aydınlanmasını sağlamak olacaktır.

Bu senenin son baharında da kazılarına devam edecek olan Miss Goldman, Çukurova kültürlerinin aydınlanmasında ve buranın eski büyük kültür bölgeleri arasındaki yerinin tayininde birinci derecede önemli bir vazifeyi başarmaktadır. Bu bakımdan, ilk Anadolu kültürleri ve onun dış münasebetlerle meşgul olanlar kendilerine minnettar kalacaktır. Biz, hâfir son kazısı hakkındaki raporunu yayınladıktan sonra, 1947 yılı sonuçlarına yeniden döneceğiz. Gözlükule'den çıkarılan eserlerin hepsi Adana müzesinde korunmaktadır.

Çankırıkapı Kazıları

T. T. K. yıllandanberi yürüttüğü Çankırıkapı ve hamam kazılarını -şimdilik sonuçlandırmış olmakla beraber, bu çevredeki yeni inşaat sebebi ile, arkeoloji eserlerinin açığa çıkarılmasına devam edilmektedir. Bu sene Çankırı caddesi üstünde ve 1931'de açıklanan Roma caddesinin «stylobatı» karşısında (K. O. Dalman, Archäologische Funde in Ankara 1931 «Archä. Anz. 1932, s. 233-255 de», ayrıca aynı mimarın türkçe raporu bundan bir yıl sonra, Türk Tarih, Arkeologya ve Etnoğrafya Dergisi I, 1933, s. 121-123'de yayınlanmıştır) büyük bir otelin yeri hazırlanırken, muhtelif çağlara tarihlenen yapı ve diğer arkeoloji kalıntılarına raslanmıştır. Önce, sonraki çağların yapıları ile muhtelif kısımlarından kesilen ve düzenli bir plâni, muhtelif odaları olan bir Roma evi görülmüştür. Hamamlı özel bir evi temsil eden bu yapının döşemesi altında, üst kısmı tutmıya yarıyan direklerin yerine geçen ve yuvarlak tuğlaların üst üste dizilmesi ile sağlanan sütuncukların biçimleri ve ısıtma tarzları hamamda-kilerden farksızdır. Ayrıca kemerli açıklığının yapı özelliği de bu mukayeseleri kuvvetlendirecek durumdadır. Yapının ikinci önemi, duvarlarının muhtelif renklerle süslenmiş, boyanmış olmasıdır. Evin tabanından ve bunu örten yığıntıdan çıkarılan çanak çömleğin teknik ve biçimleri, bu çevrede ve Çankırıkapı höyüğünün muhtelif kısımlarında bulunanlardan farksızdır. Tabanda bulunanların yığıntıdan çıkarılanlardan ayrılması ve «sigillata»ların işlenmesi, evin gerçeğe en yakın bir şekilde tarihlenmesine yarıyabilir. Ben bu çanak çömleği ayrı ayrı inceleyemedim; hepsini bir arada gördüm. Bunların içinde, Anadolu arkeolojisine ölmez eserler hediye eden büyük arkeolog Bittel'in 1932'de yayınladığı parçaların benzerleri de az değildi (Archä. Anz. 1932, s. 256-259). Biz yeni bulunanların da M. s. 1-3. cü yüzyıla aidiyetinden şüphe etmiyoruz. Bununla beraber, bu parçaların çoğunluğunu M. s. 1-2. ci yüzyıla tarihlenenlerin temsil

ettiğini de söyleyebilirim. Çankırıkapı kazılarında sonra İç Anadolu'daki «sigil-lata»ların tarihlenmesi kolaylaşmıştır. Ayrıca bunlar yerli, yani Anadolu'lu çanak çömleğin de tasnifini sağladığı için önemini bir kat daha artırmaktadır.

Bundan başka, adı geçen evin üstüne kurulan ve onun bir kısmını kesen iki paralel surun sağlam parçaları da incelenmiştir. Bunlar, bu çevrede çok iyi bilinen Türk tahkimâtına ait olup, Aşağı Şehri çevreleyen surun elimize geçebilen son kalıntılarıdır. Daima sağlam durumda bulundurulmuş ve sık sık tâmir ettirilen Ankara surlarının bu en dıştaki düzenli ve sağlam kalıntısını batılı seyyahların 18. ci ve 19. cu yüzyılda yaptığı plân ve resimlerle doğrulamak, veya onlara göre restore etmek daima mümkündür. Buna göre, Yoğunburc'a ait olan bu sur parçasının, Çankırıkapı'da, varlığını son zamanlara kadar koruyan ve sık sık tâmir ettirilen Türk surlarına aidiyetinden şüphe etmemelidir (Archä. Anz. 1932, s. 234). Yalnız bu surun akışını takip etmemiz, hususiyle burada hem düz, hem dalgalı araziye uydurulan tipik Türk tahkimâtının prensiplerini öğrenmemiz ve yazılı kaynakların yardımı ile onu restore etmemiz gerektir. Bunu M. Akok'un mahâretinden beklemek hakkımızdır. Dalman'ın da iyice belirttiği gibi (Dergi I, s. 130 ve Archä. Anz. 1932, s. 248), bu çevrede eski ve yeni sondajlarda anıya değer Bizans eserlerine raslanmıştır. Bu, Çankırıkapı'da bu devre ait büyük anıtlara raslanmayacağına göstermektedir.

Daha derinde ve Roma yapılarının altında Frig Çağına ait iki yapı katı tespit edilmiştir. Bugün büyük çukurun profilinde görülen kesik ev temelleri ufak ve düzensiz taşlarla örülmüştür. Profile göre alttaki temelin genişliği 80 sm. , bugün görülebilen yüksekliği de 1.20 m. dir. Buradan derlenen çanak çömlek daima gri astarlıdır. Biçimleri Çankırıkapı ve Hacıbayram'da bulunanlardan farksızdır. Bunlar Frig Çağının ilk, eski safhasına tekabül eden en tipik örneklerdendir. Geç çağlara kadar kullanılan bu yapı katı, höyüğün diğer kısımlarında da görülen kırmızı renkli anatoprak üstüne kurulmuştur. Buna göre, bu derin sondaj da Hacıbayram ve Çankırıkapı'da tespit edilen durumu, yani Frig'lerin Ankara'da evlerini doğrudan doğruya anatoprak üstüne yaptıklarını ve en eski eserlerinin Gordion (Yassıhöyük), Boğazköy ve Alişar'dakilerle çağdaş olduğunu doğrulamıştır. Burada da boyalı çanak çömleğe hiç raslanmamıştır. Bu, Ankara ve Midas Şehri gibi gerçek Frig merkezlerinde yalnız tek renklilerin, Frig'lerin hâkim olmadığı veya iskân edemediği mıntakalarda da boyalıların kullanıldığını göstermektedir. Biz başka bir yerde Frig'lere ait olduğu söylenen boyalı çanak çömleğin Anadolu'da M. ö. birinci binde yaşayan ayrı kavimlerin malı olduğunu ve bu nev'in Kızılırmak'ın batısındaki istasyonlarda anıya değer bir tesiri olmadığını açıklamışa çalışacağız. Ayrıca, Gordion tümülüslerinde bulunan Alişar-Boğazköy tipindeki boyalı testilerin Doğudan, Frig hâkimiyetine girmiyen merkezlerden idhal edildiğini ve zamanın moda eşyası olarak mezara kadar götürüldüğünü isbat etmeye çalışacağız. Bu yeni etüde göre, boyalı çanak çömlek Friglerin malı değildir. Bu görüşü bilhassa Prof. R. O. Arık tarafından kazılan Göllüdağ ile, Kültepe'den çıkarılan boyalı çanak çömlek - kelimenin tam manasıyla- doğrulamaktadır. Çünkü, bu çanak çömleğin en geniş ölçüde kullanıldığını gördüğümüz bölgede, Frig Devleti ile ilgisi olmayan, ondan ayrı, mus-takil bir devlet mevcuttu. Çok cepheli olan bu problemin çözülmesi, hem tarih-

çi, hem dilci, hem de İç Anadolu'nun M. ö. birinci binin ilk yarısına tarihlenen eserlerini iyi tanıyan arkeoloji mütessiplerinin müşterek faaliyetine bağlıdır.

Çankırıkapı kazılarını yerinde takip eden arkeolog M. Akok, çeşitli eserleri ilerde ayrıca neşredecektir (10. 5. 1947 tarihli Ulus gazetesi).

Kale eteğinde, Necati Bey ilkokulu karşısında yapılan apartmanların ve Suluhan yanındaki İş hanının temelleri kazılırken, bol miktarda tek renkli Frig çanak çömleği bulunmuştur. İlk ve Geç Frig Çağına ait olan bu eserler, Ankara'daki Frig şehrinin yayılış sahasını ve büyüklüğünü göstermesi bakımından çok önemlidir.

TAHSİN ÖZGÜÇ
